Turkish Studies *Historical Analysis*

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 511-534

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23308

ISSN: 2667-5552

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 01.07.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.09.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (24.07.2019)-Referee 2 (25.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

KAYSERİ HACILAR YUKARI MAHALLE HÜLÂSA DEFTERİNE GÖRE MAHALLE SAKİNLERİNİN VARLIK VE VERGİ YAPISININ ANALİZİ (19. YÜZYILIN SONLARI İLE 20. YÜZYILIN BAŞLARI)

Ekrem ERDEM - Sefure DEVECİ***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, uzun zamandır girişimciliği ve rekabetçiliği ile dikkatleri üzerine çeken Kayseri Hacılar'ın yaklaşık bir asır önceki iktisadi zenginlik düzeyini ve gayr-i menkul varlıklar üzerinden servetin dağılımını tespit etmektir. Bu çerçevede, o dönemde Hacılar'a bağlı toplam dört mahalle ve bir de yabancılardan oluşan köyle ilgili belgeler okunmuş; ancak çalışmada sadece Yukarı Mahalle ile ilgili veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın temelini teşkil eden belgeler Kayseri Hacılara ait Hülâsa Defterleri'nden alınmıştır. Kayıtlarda mahalle sakinlerinin sahip oldukları mülkleri ağırlıklı olarak müstakil mülk olarak tuttukları ve çoğunlukla yüksek değer ifade eden ve o döneme göre nispeten yüksek refah seviyesinde şehirli/merkezi bir hayata hitap eden bağ, hane, tarla cehri ve bahçe türünden varlıklara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Toplam mülkün kıymeti ve ödenen vergi içerisinde en büyük pay müstakil hanelere aittir. Mahallede servetin oldukça dengesiz bir şekilde dağıldığı görülse de zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, hatta vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde oldukça düşük olduğu söylenebilir. Hacıların toplam dört mahallesi ve yabancılardan oluşan köyün genel mal varlığının tespiti sonucunda ilk on zengininin dördünün Yukarı Mahalle sakinlerinden olduğu anlaşılmıştır. Son olarak, diğer mahallelerden farklı olarak bu mahalledeki en zengin on kişinin toplam altı aileden geldiği anlaşılmaktadır. Anlaşılan o ki, Yukarı Mahallede yakın akraba sayısı fazla ve/veya zenginlik daha ziyade belli ailelerde toplanmış durumdadır.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: ekremerdem@erciyes.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, E-posta: devecesefure@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Kayseri Hacılar İktisat Tarihi; Osmanlı Dönemi Kayseri Ekonomisi; Varlık ve Vergi Analizi; Hülâsa Defterleri.

ANALYSIS OF ASSET AND TAX STRUCTURE OF KAYSERİ HACILAR YUKARI QUARTER RESIDENTS IN ACCORDANCE WITH HÜLÂSA DEFTERS (LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES)

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the level of richness and distribution of wealth through real estates belonging to Kayseri Hacilar about a century ago. The documents for the four quarters and a village of foreigners belonging to Hacilar that time have been collected and read but only the data related to the Yukarı Quarter have been analyzed in this paper. The documents have been taken from the *Hülâsa Registers* or *Hülâsa Defterleri* ('Ottoman Real Estates Summary Notebooks' held at Erciyes University Archives) for Kayseri Hacilar. The real estates owned by the residents of this quarter was mainly separate estates with high economic values representing relatively high level of city life as vineyards, houses, field buckthorn (rhamnus, cehri), and garden type assets. The highest share in the value of total real estates and tax payments were belonging to detached houses. Although wealth in the quarter was distributed unevenly, it's true that tax payments increased as the level of wealth increased, and low wealth people paid very low taxes. Finally; In contrast to the other neighborhoods, the wealthiest ten people in the neighborhood came from a total of six families. Apparently, most of the upper neighborhood residents were close relatives and/or wealth was gathered in certain families.

STRUCTURED ABSTRACT

The general and local research on the history of economics is of great importance in the history of civilization studies of nations. In particular, studies aimed at determining the levels of wealth and the distribution of these on the basis of individuals and groups are important for understanding the welfare level of different strata of society. Therefore, in order to understand the Ottoman civilization and to learn lessons about today and the future, it is necessary to carry out a comprehensive research on all areas of economic life.

In this study, it is aimed to determine the level of economic wealth of Hacilar District of Kayseri, a century ago, which is one of the most prominent districts of the country today in terms of development level, and to make determinations based on an exemplary economic asset scheme specific to Anatolia. For this purpose, based on the recent Ottoman documents (*Hülâsa Registers* or *Hülâsa Defterleri*) obtained at the local level, the documents related to the real estates of the people related to four quarters and a village of foreigners belonging to Hacilar were read and examined. In the present study, only the data related to the *Yukarı Quarter* will be analyzed.

According to our findings, since it is the first study of economic history on the *Hülâsa Registers*, the results obtained are original in terms of Kayseri and Anatolian economic history. Moreover, it can be said that the findings of the study will make a significant contribution in terms of being a local study aimed at determining the welfare level of the people in Anatolia during the most troubled periods of the Ottoman Empire. In addition, it has the potential to set an example for further studies in terms of having tried a different analysis method by considering wealth level, its distribution and tax burden on real estates related to micro-based local economic history through households in Anatolia.

The documents used in the study were obtained from Erciyes University Kayseri and Region History Research Center (KAYTAM). The documents read for this study are the data obtained from the *Hülâsa Registers* included in the “*Defterler*” (Notebooks) group. These notebooks, which are registered in the KAYTAM Archive, have been classified according to the places they belong with their notebook and volume numbers. For Hacılar Yukarı Quarter, the first 168 pages of Volume 51 of the Hacılar *Hülâsa Registers* were read. Later, data obtained from documents believed to date from the late 19th century to the early 20th century, were analyzed using summary tables pertaining to the wealth and tax structure of the inhabitants (distribution of the assets in terms of quantity, value and scale, the tax burden, the distribution of persons registered in the *Hülâsa Registers* by the level of assets, the tax burden and the type, amount, value and tax of the assets mentioned). Finally, the results of the analysis for one quarter were compared with the results of the other three quarters and the foreigners' village and subjected to a comparative analysis.

A total of 1127 properties were found in Yukarı Quarter in the records of *Hülâsa Registers*. Of these, the highest number of properties, respectively, detached vineyard (27% of total property), detached field (23% of total property), detached and simple households (19% of total property), detached buckthorn (8% of total property), and detached stone arched house -*tol* (6% of the total property). The share of these properties in the total is 83%.

All of the property owned by the residents of Yukarı Quarter was recorded as 1,345 *dönüm* (one-fourth of acre) and 171 *evlek* (one-fourth of *dönüm*). The highest amount of property in terms of *dönüm* is composed of detached vineyards (more than 65% of the total property) and detached fields (more than 29% of the total property). In short, almost two-thirds of the property owned by residents in the neighborhood is vineyard and one-third is in the field.

The value of the total property in Yukarı Quarter has been recorded as 1,186,950 *Ottoman Kurush*. The largest share of the total value of the property belongs to single and simple households (33% of the total value). This is followed by detached vineyards, detached fields, detached buckthorn lands and detached gardens. The share of these properties in total property value (in *Kurush*) is over 88%.

It is possible to reach the following conclusion from these findings: In terms of the value of the properties, the type of property that has the highest value owned by the residents of the quarter was detached and simple houses. When we add the vineyards, we see that the people living

in Yukarı Quarter have a relatively higher standard of living suitable for a relatively urban life under the conditions of that period. Because, one of the most important living standards of urban life in Kayseri and its region for a long time has been to engage with a detached house, vineyard and garden. In fact, the economic value of the fields in this quarter is high and it is possible to mention a considerable agricultural activity, too.

The total amount of tax paid by the quarter to its properties is approximately 6,808 kurush. The ratio of the total tax paid to the value of the total property owned by the residents is very low (57 per thousand). The type of property with the most tax paid is for individual houses (approximately 31% of the total). As mentioned above, the largest wealth value belongs to households. This is followed by *tols*, detached vineyards, detached fields and buckthorns. Based on these findings, it can easily be said that a large part of the tax obtained by the state in this quarter belongs to detached houses, *tols*, vineyards and fields.

When the distribution of the residents of Hacılar Yukarı Quarter is carefully investigated according to different asset levels and the tax burdens to which these asset layers are subject; it is understood that the wealth is distributed unevenly. However, it is seen that these people pay taxes (more than six times the quarter average) following their asset ratios. Based on these findings, it is seen that as wealth level increases, taxes on wealth also increase, so that tax burden is not collected in lower parts of society.

Moreover, considering the assets and taxes paid by the first 10 rich people in Yukarı Quarter, four of the first ten riches of Hacilar were found to be residents of the quarter and even two of them belonged to the same family. However, in the other quarters, the first 10 riches were all from different families.

Keywords: Economic History of Kayseri Hacilar; Ottoman Period Economics of Kayseri; Asset and Tax Analysis; *Hülâsa Defters*.

Giriş

Milletlerin medeniyet tarihi araştırmalarında iktisat tarihine dair genel ve yerel araştırmaların önemi büyüktür. Özellikle toplumun farklı katmanlarının refah düzeyini anlamaya dönük varlık düzeylerinin ve bunların dağılımının fert ve gruplar temelinde tespitine yönelik çalışmalar oldukça değerlidir. Zira asırlara sâri büyük bir müktesebata sahip Anadolu Türk-İslam medeniyetinin dinamiklerini tam olarak anlayabilmek için siyasi, askeri ve dini alanlardaki durumunun yanı sıra halkın iktisadi yapısını ve gücünü de anlamak mecburiyeti vardır. Zira bir medeniyet diğer alanlarda ne kadar büyük başarılarla sahip olsa da mensuplarına kalıcı ve rekabetçi bir iktisadi refah sağlayamıyorsa, uzun dönemde ayakta kalması mümkün değildir. O bakımdan, Osmanlı medeniyeti anlayabilmek ve oradan bugüne ve geleceğe dair dersler çıkarabilmek için, iktisadi hayatın her alanına dair araştırmaların kapsamlı bir şekilde devam etmesi gerekir.

Bu çalışmada tam da bu amaca uygun olarak günümüzde gelişmişlik düzeyi bakımından ülkenin en önde gelen ilçelerinden biri olan Kayseri'nin Hacılar İlçesinin yaklaşık bir asır önceki iktisadi zenginlik düzeyini tespit etmek ve buradan Anadolu'ya özgü örnek bir iktisadi varlık düzeni üzerinden tespitlerde bulunmak amaçlanmıştır. Zira Hacılar, özellikle son yarım asırda bünyesinden uluslararası çapta yüksek rekabet gücüne sahip önemli firmalar çıkarmış, her yıl yayınlanan en büyük 500 sanayi kuruluşu arasına ilçe menşeli pek çok firma girmeyi başarmış, 1990 yılında ilçe statüsüne kavuşmuş ve

kısa sürede sosyal ve iktisadi olarak en gelişmiş ilçeler arasına girmiştir. Dolayısıyla, Hacılar Osmanlı dönemi Anadolu iktisat tarihi ve varlık düzeyi araştırmaları için kanaatimizce temsil kabiliyetine sahip önemli bir ilçe ve şehir konumundadır. Bu gerçekten hareketle, son zamanlarda elde yerel düzeyde edilen Osmanlı belgelerinden (Hülâsa Defterleri) hareketle, Hacılar'a bağlı dört mahalle (Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle, Orta Mahalle ve Bölük Mahallesi) ve bir de yabancılardan oluşan bir köyle ilgili halkın gayr-i menkul varlıklarına dair belgeler okunmuş ve incelenmiştir. Mevcut çalışmada sadece Yukarı Mahalle ile ilgili veriler analiz edilecektir.

I. Çalışmanın Kaynağı ve Yöntemi

Söz konusu mahalleler ve köye dair belgelerin okunması, günümüz Türkçesinin kullanıldığı Latin Alfabesine uygun transkripsiyonlarının hazırlanması ve analizlerin yapılması yaklaşık 8 yıl kadar sürmüştür. Çalışmanın temelini teşkil eden Hülâsa Defterleri ile ilgili daha önce yapılmış hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışma her bakımdan özgündür. Zira hem kullanılan kaynağın daha önce kullanılmamış olması hem de verilerin tasnifi ve analizi sürecinde takip edilen yöntem bakımından örnek teşkil edecek bir çalışma olarak düşünülebilir.

Çalışmada kullanılan belgeler 1993 yılında Erciyes Üniversitesi bünyesinde kurulan Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi'nden (KAYTAM) elde edilmiştir. KAYTAM'ın amacı, Kayseri'nin yerel tarihini aydınlatarak Selçuklu öncesi, Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine yönelik her türlü orijinal belge ve objeyi kullanarak, Kayseri'nin tarihini günümüz dünyasında anlaşılır hale getirmektir. Merkez bünyesinde aşağıdaki arşiv belgeleri bulunmaktadır:

- Kayseri ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arşiv belgelerinin fotokopileri/kopyaları,
- Kayseri Kadı Sicilleri kopyaları,
- Tapu Tahrir Defterleri,
- Kayseri Vezir Hanı'nda bulunan belgeler.

Vezir Hanı'nda bulunan belgeler, Kayseri'nin 150 yıllık tarihini içeren 361 çuval kayıp tarihi evraktan oluşmaktadır. Yaklaşık 5 bin defter ve 700 bin evrakın yer aldığı bu çuvalar Kayseri Vezir Hanı'nın bir odasında bulunmuş ve Köşk Medrese'ye aktarılmış, ardından dağınık haldeki belgelerin durumunu gören Hollandalı Osmanlı araştırmacısı Profesör Machiel Kiel'in uyarısı üzerine 2006 yılında KAYTAM adına Erciyes Üniversitesi'ne aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nden günümüze 150 milyon civarında evrakın ulaştığı düşünülürse, sadece Kayseri sancağı için elimizdeki rakamın ne kadar önemli bir koleksiyon olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Söz konusu çuvalar içindeki evrak cinsine göre şöyle sınıflandırılmıştır: Defterler, Müstakil Evrak, Tüm Evrak, Koçanlar, Yırtık Evrak.

Bu çalışma için okunan bilgiler Defterler gurubuna dâhil olan Hülâsa Defterlerinden elde edilen verilerdir. KAYTAM Arşivi'nde kayıtlı olan bu defterler, tarafımızca defter ve cilt numaraları ile ait oldukları mekânlara göre tasnif edilmiştir. Hacılar Yukarı Mahalle için, 46 numaralı Hacılar Hülâsa Defteri¹ 51.cildin ilk 168 sayfası okunmuştur. Daha sonra, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına tekabül eden bir tarihe ait olduğuna inanılan belgelerden (Hacılar Hülâsa Defterleri) elde edilen verilerden hareketle; mahalle sakinlerinin varlık ve vergi yapısı (sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükü, Hülâsa Defteri'nde kayıtlı kişilerin –ilk 10 zengin dâhil- mal varlığı seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri ile Hülâsa Defteri'nde adı geçen varlıkların cinsi, miktarı, değeri ve vergisi) ile ilgili özet tablolar kullanılarak analizler yapılmıştır. Bir mahalle için

¹ Kelime anlamı “Özet Defteri” demektir. Çalışmamızda kullandığımız Hülâsa Defterleri, Emlâk ve Arazi Kayıt Defteri'nin özeti mahiyetindedir. Söz konusu defter 28,5 cm x 40 cm ebatlarında siyah kaplıdır.

Hülâsa: 1. Bir şeyin en ruhlu ve kuvvetli kısmı, posası ve fazla şeyleri çıkarıldıktan sonra kalan güzidesi. 2. Uzun bir bahis ve makalenin az sözle ifade olunan mefhumu (Şemseddin Samî, 1317: 585).

yapılan analiz sonuçları diğer üç mahalle ve yabancılar köyü sonuçları ile karşılaştırılarak mukayeseli bir analize tabi tutulmuştur.

II. Hacılar Yukarı Mahalle Sakinlerinin Sahip Oldukları Varlıkların Miktar, Değer ve Ölçek Bakımından Dağılımı ile Vergi Yüğü

Bu kısımda Yukarı Mahalle’de oturan sakinlerin sahip oldukları mal varlıklarının sayılarının ve türlerinin dağılımı, bu varlıkların türlerine göre ölçek büyüklükleri ve toplamdaki payları, yine bu mülklerin türlerine göre değerleri ve nihayet varlıklarının niteliğine göre tabi olunan ve ödenen vergi yükleri incelenmektedir. Burada ele alınan sayısal değerler çok sayıda arşiv belgelerinin yıllarca süren okuma, tasnif ve değerlendirmelerinin oldukça sade ve özet hale getirilmiş halidir.

Burada sunulan özet bilgiler, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Hacılar’ın önemli mahallelerinden Yukarı Mahalle’nin varlık düzeyi, ölçek yapısı ve dağılımı ile devletin tahsil ettiği vergi miktarı hakkında özet (hülasa) bilgiler sunmaktadır.

A. Yukarı Mahalle Sakinlerinin Sahip Oldukları Mülkün Adedi ve Türlerine Göre Dağılımı

Yukarı Mahalle’de toplam 1.127 adet mülkün olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan adet olarak sırasıyla en fazla mülk *müstakil bağ* (301 adet, toplam mülkün %27’si), *müstakil tarla* (261 adet, toplam mülkün %23’ü), *müstakil ve sade hane* (217 adet, toplam mülkün %19’u), *müstakil cehri* (89 adet, toplam mülkün %8’i) ve *müstakil tol* (66 adet, toplam mülkün %6’sı) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı %83 düzeyindedir (Tablo 1 ve Grafik 1).

Buradan hareketle; Yukarı Mahalle’de adet olarak mülkün çok büyük bir kısmının *müstakil* varlıklardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Mahalle sakinleri çoğunlukla *yüksek değer ifade eden* ve o döneme göre mütevazı ölçülerde de olsa daha ziyade şehirli ve merkezi bir hayata hitap eden bağ, bahçe, hane ve cehri türünden varlıklara sahip olur iken, azımsanmayacak ölçüde de tarla, cehri ve tol² türünden daha ziyade kırsal hayata hitap eden varlıklara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla, bir yandan geleneksel tarımsal varlıklara sahip olup onların üretimini sürdürürken, diğer yandan da diğer bazı mahalleler kadar olmasa da o dönemde Kayseri sanayisine girdi temin edecek (cehri gibi) ürünleri ürettikleri ve ticaret sektörüne katkı sağladıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, çoğunlukla *müstakil* olmak üzere, sahip olunan bağ, bahçe ve hane sayıları da mahalle sakinlerinin eriştikleri refah seviyesini gösteren göstergeler olarak düşünülebilir.

Tablo 1: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Sayı Bakımından Dağılımı

Mülkün Cinsi	Adedi
Müstakil Bağlar	301
Müstakil Tarlalar	261
Müstakil ve Sade Hane	217
Müstakil Cehriler	89
Müstakil Tol	66
<i>Diğerleri</i>	<i>193</i>
Toplam	1.127

2 Taş kemer ya da taş kemerlerle yapılmış ev, oda, kapı vb. şeyler (TDK).

Grafik 1: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Sayı Bakımından Dağılımı

B. Yukarı Mahalle Sakinlerinin Sahip Oldukları Mülkün Dönüm ve Evlek Olarak Büyüklüğü ve Mülkün Türüne Göre Dağılımı

Yukarı Mahallede oturanların sahip oldukları mülkün tamamı 1.345 dönüm³, 171 evlek⁴ olarak kayıtlara geçmiştir. Dönüm cinsinden en fazla mülk *müstakil bağ* (876 dönüm, 140 evlek, toplam mülkün %65’ten fazlası) ve müstakil tarladan (394 dönüm, 19 evlek, toplam mülkün %29’dan fazlası) oluşmaktadır. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı (dönüm olarak) yaklaşık %94 nispetindedir. Kısacası, mahallede oturanların sahip olduğu mülkün neredeyse üçte ikisi bağ, üçte biri ise tarla cinsindedir (Tablo 2 ve Grafik 2).

Burada esas farklılık müstakil bağların oranında ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni de Yukarı Mahalle sakinlerinin sahip olduğu toplam mülkün adet olarak miktarı diğer mahallelerle benzer büyüklükte iken, mülkün toplam ölçeğinin, yani dönüm cinsinden büyüklüğünün diğer mahallelere göre oldukça düşük düzeyde kalmasıdır. Başka bir ifade ile, Yukarı Mahalle sakinlerinin sahip oldukları müstakil bağ miktarı ve dönüm cinsinden büyüklüğü Hacılar’a bağlı diğer mahallelerden çok farklı değildir (hatta dönüm olarak neredeyse aynıdır; örneğin, Orta Mahalle ile Yukarı Mahalle sakinlerinin sahip oldukları müstakil bağların dönüm olarak büyüklükleri kayıtlara göre tamamen aynı (yani 876 dönüm), Aşağı Mahalle’ninki ise 909 dönümdür. Burada dikkat edilmesi gereken değer, Yukarı Mahalle’de oturanların sahip oldukları toplam mülkün büyüklüğünün (1.345 dönüm), örneğin Aşağı Mahalle’de oturanlarınkinin %41’i, Orta Mahalle’de oturanlarınkinin ise %37’si kadar olmasıdır. Toplam mülkün ölçek büyüklüğündeki farklılıktan ötürü, bu mahallede sahip olunan müstakil bağların oranı çok yüksek çıkmaktadır.

Tablo 2: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Büyüklük Bakımından Dağılımı (Dönüm/Evlek)

Mülkün Cinsi	Büyüklüğü (Dönüm/Evlek)
Müstakil Bağ	876/140
Müstakil Tarla	394/19
Müstakil Cehri	10/4
Müstakil Boz	4
Müstakil Bahçe	18
Diğerleri	43/8
Toplam	1.345/171

³ Dönüm, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 dönüm = 1.000 metrekaredir. İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan bir ölçü birimidir.

⁴Evlek ise, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 Evlek = ¼ Dönüm = 250 metrekaredir. İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimlerinden biridir.

Grafik 2: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Büyüklük Bakımından Dağılımı (Dönüm/Evlek)

Buradan ulaşılan esas sonuç, elbette Yukarı Mahalle sakinlerinin Aşağı ve Orta Mahalle sakinlerine nispetle toplam olarak daha düşük ölçekte mülke sahip olmaları, ama onun da yaklaşık üçte ikisinin müstakil bağlardan oluşması, kalan yaklaşık üçte birlik kısmın da müstakil tarlalardan oluşmasıdır. Dolayısıyla, söz konusu mahalle sakinlerinin diğer mahalle sakinlerine kıyasla bağcılık işleriyle daha fazla iştigal ettikleri, hatta esas işlerinin bağcılık olduğu rahatlıkla söylenebilecek durumdadır.

C. Yukarı Mahalle Sakinlerinin Sahip Olduğu Mülkün Değeri ve Türüne Göre Dağılımı

Yukarı Mahalle'deki toplam mülkün değeri⁵ 1.186.950kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. Toplam mülkün değeri içerisinde en büyük pay 387.875 kuruşluk değeri ile *müstakil ve sade hanelere* aittir (toplam değer %33'ü). Bunu 305.750 kuruşluk değeri ile müstakil bağlar (toplam değer %26'sı), 253.600 kuruşluk değeri ile müstakil tarlalar (toplam değer %21'i), 69.600 kuruşluk değeri ile müstakil cehri araziler (toplam değer %6'sı) ve 33.750 kuruşluk değeri ile müstakil bahçeler (toplam değer %3'ü) ön planda gözükmetedir. Bu mülklerin toplam mülk değeri içerisindeki payı (Kuruş olarak) %88'in üzerindedir. Sadece müstakil hane, bağ ve tarlaların değerinin mahalle sakinlerinin sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %80 dolayındadır. (Tablo 3 ve Grafik 3).

Tablo 3: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Değer Açısından Dağılımı (Kuruş)

Mülkün Cinsi	Kıymeti (Kuruş)
Müstakil ve Sade Haneler	387.875
Müstakil Bağlar	305.750
Müstakil Tarlalar	253.600
Müstakil Cehriler	69.600
Müstakil Bahçeler	33.750
Diğer	136.375
Toplam	1.186.950

⁵Kıymet ya da değer, incelenen defterlerde mülkün kaç pare ve kaç kuruş olduğunun kaydedildiği kısımdır. 1 Kuruş = 40 Pâre'dir.

Grafik 3: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Değer Açısından Dağılımı (Kuruş)

Tablo 3 ve Grafik 3’te sunulan verilerden anlaşıldığı üzere, mülklerin değeri bakımından o dönemde Yukarı Mahallede meskûn hanelerin sahip olduğu en fazla yekûn tutan mülk türü müstakil ve sade haneler (%34) olmuştur. Bu durum, veri şartları altında, evlerin dönemine göre nispeten büyük ölçülerde yapıldığı ve/veya diğer araziye göre daha değerli olduğu anlamına gelebilir. Buna bağlar da eklendiğinde, oran %59’a ulaşmaktadır ki, bize göre, bu değerler Yukarı Mahalle’de oturanların o dönemin şartlarında nispeten Anadolu coğrafyasının ortasında şehirli bir hayata uygun bir varlığa ve yaşam standardına sahip olduklarını göstermektedir. Zira Kayseri ve yöresinde öteden beri kentli hayatın en önemli yaşam standartlarından biri de müstakil bir ev ile bağ ve bahçe ile iştigal etmek olmuştur. Bu mahallede tarlaların ekonomik değeri de ihmal edilemeyecek ölçüdedir (toplam değer %21’i). Dolayısıyla, burada önemli sayılacak bir zirai faaliyetten bahsetmek mümkündür.

Yukarı Mahalle’de sahip olunan mülk çeşitleri arasında değer ortalaması en yüksek olanlar sırasıyla samanlıklar, selamlıklar⁶, müstakil haneler, harem⁷ ve harem tarlalarıdır⁸. Burada dikkat çekici olan, elbette ortalama değeri en yüksek mülklerin başında samanlıklar gelse de selamlık, harem ve harem tarla gibi mülklerin yer almasıdır. Bu durum, Yukarı Mahallede mukim insanların esas itibarıyla tarımla iştigal ederken, aynı zamanda daha yüksek bir yaşam standardında yaşadıklarına işaret olarak kabul edilebilir.

D. Yukarı Mahalle Sakinlerinin Ödediği Verginin Mülkün Cinsine Göre Dağılımı

Mahallenin sahip olduğu mülklere karşılık ödemiş olduğu toplam vergi miktarı yaklaşık 6.808 kuruştur. Ödenen toplam vergi miktarının mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %57’dir. En fazla vergi ödenen mülk türü 2.078 kuruş ile *müstakil hanelere* aittir (toplamın yaklaşık %31’i). Yukarıda belirtildiği üzere, zaten en büyük servet değeri de yine hanelere aittir. Bunu sırasıyla tollar (1.457 kuruş), müstakil bağlar (1.232 kuruş), müstakil tarlalar (1.026 kuruş) ve cehrilere (279 kuruş) aittir. Bu mülklerin tamamı için ödenen vergilerin toplamı ödenen toplam verginin %89’unu oluşturmaktadır. Bu bulgulardan hareketle, devletin bu mahallede elde ettiği verginin çok büyük kısmının müstakil hanelere, tollara, bağlara ve tarlalara ait olduğu rahatlıkla söylenebilir. (Tablo 4 ve Grafik 4).

Söz konusu mülklerden elde edilen ortalama vergi miktarına bakıldığında ise; en yüksek miktarların sırasıyla tollara, yarım (nisf) hanelere, selamlıklara, samanlıklara ve ahırlı hanelere ait

⁶Saray, köşk veya konaklarda erkeklere ayrılan bölüm (TDK), evlerde harem dışında kalan kısım.

⁷Harem, saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm (TDK), evlerde genellikle iç avluya bakacak şekilde yapı ve kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan günlük hayatlarını rahatlıkla sürdürdükleri kısımdır.

⁸Belgenin Osmanlıca orijinalinde “*harem tarla*” olarak geçse de kastedilenin “*harim tarla*” olduğunu düşünüyoruz. Zira *harim*, “başkasının sınırları içinde değirmeni, ağılı olduğu için kendisininmiş gibi görünen, hiç sürülmemiş tarla” (TDK). Biraz daha farklı bir tanımlama ile, “ihya edilen araziden, bu arazide yapılan tesisten ve kamu mallarından hak sahiplerinin gerektiği şekilde faydalanabilmesi için, bunların çevresinde oluşturulan ve hukukî korumaya alınan bölge ve müştemilat manasına gelmektedir” (<https://www.mumsema.org/islami-kavramlar/114082-harim-ne-demektir.html>).

oldukları anlaşılmaktadır. Ortalama vergi yükleri de bu mahallede oturanların evlerinin ve bağlarının hayli değerli olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Vergi Açısından Dağılımı (Kuruş)

Mülkün Cinsi	Vergisi (Kuruş)
Müstakil Haneler	2.078
Müstakil Tollar	1.457
Müstakil Bağlar	1.232
Müstakil Tarlalar	1.026
Müstakil Cehrilere	279
Diğer	736
Toplam	6.808

Grafik 4: Yukarı Mahalle’de Mülklerin Cins ve Vergi Açısından Dağılımı (Kuruş)

III. Hacılar Yukarı Mahalle’de Meskûn Kişilerin Mal Varlığı Seviyelerine Göre Dağılımı ve Vergi Yükleri

Hacılar Yukarı Mahalle’de oturanların farklı mal varlığı seviyelerine göre dağılımı ve bu varlık katmanlarının tabi oldukları vergi yükleri incelendiğinde (Tablo 5); varlık sahibi mahalle sakini sayısının (bir anlamda toplam hane sayısı) Aşağı Mahalle ve Yabancı Köyü dışında diğerlerinden daha fazla olduğu (303 kişi), mahalle sakinlerinin toplam mal varlığının ise hepsinden daha yüksek olduğu (1.134.525 Kuruş), fert başına mal varlığının (3.744 kuruş) ve vergi yükünün (17,46) Orta Mahalle düzeyinde ve ödedikleri toplam vergi miktarının ise diğer mahallelerden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarı Mahalle sakinlerinin zenginlik düzeyine bakıldığında; sadece beş kişinin 20.001-30.000 kuruş aralığında mülke sahip olduğu; bu şahısların toplam içindeki payının yaklaşık yüzde iki düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu kişilerin yaklaşık olarak ortalama 23 bin kuruş değerinde bir mülke sahip oldukları, mahalle ortalamasının yaklaşık 4 katına ve mahallenin sahip olduğu toplam mal varlığının ise yaklaşık yüzde 10’una tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, söz konusu 5 kişinin varlık oranlarıyla oldukça mütenasip olarak (%10,4) mahallede ödenen toplam vergi içinde önemli bir paya sahip oldukları, fert başına ödedikleri verginin ise mahalle ortalamasının 6 katından daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu verilerden hareketle zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde toplanmadığı görülmektedir.

10.001-20.000 kuruş aralığında ise, 16 kişi bulunmakta ve bunların toplam içindeki payı yaklaşık yüzde 5 civarındadır. Buna karşılık sahip oldukları mülkün değeri toplam içinde yüzde 20 gibi daha yüksek bir paya sahiptir. Bu kişilerin sahip oldukları ortalama mülk değeri ise, yaklaşık 14 bin Osmanlı Kuruşu olup, mahalle ortalamasının yaklaşık 3,5 katı civarındadır. Bu gruptaki kişilerin

ödedikleri verginin toplam içindeki payı da Bölük Mahallesi dışında aynı gelir grubunda yer alanlara nispetle oldukça yüksek olup (%19), fert başına vergi yükü bir üst zengin grubun epeyce altında ama mahalle ortalamasının 4 katına yakındır.

Tablo 5: Yukarı Mahalle’de Oturanların Mal Varlığı Seviyesine Göre Dağılımı ve Vergi Yükü

Yukarı Mahalle’de Oturanların Tamamının Mal Varlığı ve Vergi Yükü				
Kayıtlı Toplam Kişi Sayısı ⁹	Toplam Mal Varlığının Değeri	Fert Başına Düşen Toplam Mal Varlığı Değeri	Mahallenin Toplam Vergi Yükü	Fert Başına Vergi Yükü
303	1.134.525,00	3.744,30	5.290,75	17,46
Yukarı Mahalle’de İlk 10 Zenginin Mal Varlığı ve Vergi Yükü				
Kayıtlı Toplam Kişi Sayısı ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Toplam Mal Varlığının Değeri ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Fert Başına Düşen Toplam Mal Varlığı Değeri	Toplam Vergi Yükü ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Fert Başına Vergi Yükü
10	184.400,00	18.440,00	860,50	86,05
%3,30	%16,28	-	%16,26	-
Yukarı Mahalle’de Mal Varlığı 20.001-30.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
5	115.125,00	23.025,00	549,50	109,90
%1,65	%10,15	-	%10,39	-
Yukarı Mahalle’de Mal Varlığı 10.001-20.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
16	221.900,00	13.868,75	1.012,30	63,27
%5,28	%19,56	-	%19,13	-
Yukarı Mahalle’de Mal Varlığı 0-10.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
282	797.500,00	2.828,00	3.728,25	13,22
%93,07	%70,29	-	%70,47	-

Bu veriler de bize, diğer mahallelerde olduğu gibi, vergi yükü ile zenginlik düzeyi arasında adil denebilecek bir orantının olduğunu göstermektedir. Nihayet, varlık değeri 10.000 kuruşun altında olanların sayısı ise toplam 282 kişi olup, toplam mülk sahiplerinin %93’üne karşılık gelmektedir. Çok büyük bir çoğunluğu oluşturan bu gruptaki insanların sahip oldukları mal varlığı ile ödemekle yükümlü oldukları vergi miktarının mahalle toplamı içindeki payları hemen hemen aynı oranda ve çok yüksek (%70), ortalama vergi oranları ise %13 gibi oldukça düşük düzeydedir. Dikkat edilecek olursa, bu kategoride yer alan kişilerin ortalama mal varlığı değeri de zaten çok düşüktür (2.828 kuruş).

Değerin bu kadar düşük çıkmasının kaynağına biraz daha dikkatle bakıldığında, özellikle mal varlığı 5 bin kuruşun altında olanların ekonomik durumunun oldukça zayıf olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira bu kategoride yer alan kişiler toplamın dörtte üçü iken, toplam mal varlıklarının değerinin mahalle toplamı içindeki oranı üçte bir kadardır.

Tablo 6’da ayrıca bu mahallede meskûn ilk 10 zenginin ismi ve şöhreti ile mal varlığı ve ödediği vergi miktarları yer almaktadır. Tablo 6’daki listede yer alan isimlere dikkat edildiğinde; diğer mahallelerden farklı olarak mahallenin en zengin 10 kişinin toplam 6 aileden geldiği anlaşılmaktadır.

⁹ Kayıtlı Kişi Sayısı: Hacılar Yukarı Mahalle Hülâsa Defteri’nde ismi ve şöhreti kayıtlı olan kişilerin sayısıdır. Bu kişiler vergi mükellefi kişiler olup, Hacılar Yukarı Mahalle nüfusunu ifade etmemektedir.
Hacılar Yukarı Mahalle Tahmini Nüfusu = Hane Sayısı (217 adet) * 5 = 1.085 kişi idi.

Buna göre, en zengin Hacı Mehmet ile üçüncü sırada yer alan Hacı Ali aynı aileden (*Elif oğlu*), ikinci sırada yer alan Hacı Mustafa ile dokuzuncu sırada yer alan Ali aynı aileden (*Hacı Abdi oğlu*), dördüncü sırada yer alan Hacı İsmail ile sekizinci sırada yer alan Seyit aynı aileden (*Salih oğlu*) ve 6 sırada yer alan İsmail ile onuncu sırada yer alan Mehmet aynı aileden (*Bakdur oğullarından*) kişiler olarak kayıtlara geçmişlerdir. Oysa diğer mahallelerde ilk 10 zenginin hepsi farklı ailelerden idi. Anlaşılan o ki, Yukarı Mahallede yakın akraba sayısı fazla ve/veya zenginlik daha ziyade belli ailelerde temerküz etmiş durumdadır.

Tablo 6: Yukarı Mahalle’de Meskûn İlk 10 Zenginin Mal Varlığı ve Vergi Yüğü

Sıra	İsmi ve Şöhreti	Toplam Mal Varlığı (Kuruş)	Ödediği Toplam Vergi (Kuruş)
1	Elif oğlu Hacı Mehmet	28.250,00	121,50
2	Hacı Abdi oğlu Hacı Mustafa	23.000,00	104,00
3	Elif oğlu Hacı Ali	22.750,00	145,00
4	Salih oğlu Hacı İsmail	20.750,00	90,75
5	Tosun Bey oğlu İbrahim ve Derviş	20.375,00	89,00
6	Bakdur oğlu İsmail	17.750,00	78,00
7	Çolak Hasan oğlu Hacı	13.750,00	62,50
8	Salih oğlu Seyit	13.000,00	50,50
9	Hacı Abdi oğlu Ali	12.775,00	59,25
10	Bakduroğulları’ndan Şaban oğlu Mehmet	12.000,00	60,00
	Toplam	184.400,00	860,50

Tablo 7: Hacılar'ın Mahallelerinde ve Yabancılar Köyü'nde Oturanların Toplamı ile İlk 10 Zenginin Toplam Mal Varlıkları ve Vergi Yüklerinin Karşılaştırılması

Varlık Kriterleri	Mahalleler				Yabancılar Köyü
	Aşağı Mahalle	Yukarı Mahalle	Orta Mahalle	Bölük Mahallesi	
Toplam Kişi Sayısı	457 10	303 10	261 10	99 10	348 10
Toplam Mal Varlığının Değeri	1.038.600,00 129.050,00 (%12)	1.134.525,00 184.400,00 (%16)	962.750,00 193.875,00 (%20)	520.100,00 174.375,00 (%34)	542.635,00 79.500,00 (%4)
Fert Başına Düşen Toplam Mal Varlığı	2.272,64 12.905,00	3.744,30 18.440,00	3.744,30 1.938,75	5.253,53 17.437,50	1.559,29 7.950,00
Mahallenin Toplam Vergi Yüğü	4.659,00 559,25	5.290,75 860,50	4.379,50 815,75	2.284,00 799,25	2.307,25 331,75
Fert Başına Vergi Yüğü	10,19 55,92	17,46 86,05	17,46 81,57	23,07 79,92	6,63 33,17

Not: Normal rakamlar mahalle ya da köyde meskûn kişilerin tamamına ait değerleri gösterir iken, *italikler* aynı mahalde meskûn ilk 10 zengine ait değerleri göstermektedir.

Buna karşılık, ilk 10 zenginin mahallenin toplam mal varlığından aldıkları payları ve ödenen toplam vergi miktarındaki payları %16 dolayındadır (Tablo 5). Dikkat edilecek olursa, Yukarı

Mahalle’de meskûn ilk 10 zenginin mutlak değerler bakımından Orta Mahalle’den sonra en yüksek değere sahip olduğu (184.400 kuruş değerinde toplam varlık: Tablo 6 ve 7), mahallenin toplam mülk değeri içindeki payı ise Aşağı Mahalle’den biraz yüksek ama diğerlerinden daha düşüktür. Zira bu mahallenin toplam mülk değeri diğerlerinden daha yüksek olduğu için, ilk 10 zenginin payı bu kadar düşük çıkmaktadır.

IV. Hacılar Yukarı Mahalle’de Varlıklarının Mal Bazında Cinsi, Miktarı, Değeri ve Vergisi

Hacılar Yukarı Mahalle Hülâsa Defteri’ndeki kayıtlara göre, mahalle sakinlerinin sahip oldukları gayrimenkul varlıkların dökümü incelendiğinde; toplam 35 adet farklı mülk türü kaydedilmiştir (Tablo 8). Bunların bir kısmı mülkün müstakil ya da bölünmüş ve birlikte kullanıma durumuna göre (bu durum özellikle bağlarda ve hanelerde söz konusudur), bir kısmı mülkün niteliğine ya da farklı türüne göre (mesela, *boz dağ*, gibi), bir kısmı da mevcut kullanımındaki farklılığına göre (*harem tarla* ya da *müfrez tarla*¹⁰olarak kullanılan araziler gibi) ayrı kaydedilmiştir. Tamamına bakıldığında, ana mülk türleri olarak farklı türden haneler ve onun insanların ve hayvanların kullanımına mahsus kısımları, bağ, bahçe, tarla ve cehrilik türleri göze çarpmaktadır.

Kayıtlarda toplam 1.127 adet gayrimenkul türü tespit edilmiş; çok büyük bir kısmı müstakil varlıklar şeklinde olduğu görülmektedir. Bunların 301 adedi müstakil bağ, 261 adedi müstakil tarla, 217 adedi müstakil hane, 89 adedi müstakil cehri ve 66 adedi müstakil tol olarak kayıtlara geçmiştir. Mülklerin toplam büyüklüğü 1.345 dönüm, 171 evlek olup; ölçek büyüklüğü bakımından tamamına yakını sırasıyla müstakil bağlar ve tarlalar olarak yer almaktadır.

Bu verilerden hareketle, mahalle sakinlerinin ağırlıklı olarak kendi başlarına (müstakil olarak) geçimlerini sağlayacak bir ekonomik seviyeye ve bununla uyumlu bir sosyal hayata sahip oldukları söylenebilir. Nitekim bu varlıklar içerisinde değeri en yüksek mülkler haneler, bağlar ve tarlalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifade ile, mahalle sakinlerinin dönemine göre müstakil ve nispeten değerli evlere ve bağlara sahip oldukları; dolayısıyla, bu yörenin asırlardan beri devam eden geleneklerine göre müreffeh bir hayat sürdürdükleri söylenebilir. Hatta bu mahallede cehriliklerin ve cehri üretiminin de önemli miktarda olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki, mahallelinin ödediği verginin mülk bazında dağılımına bakıldığında da yine en yüksek payın açık ara ile müstakil hanelere, bağlara ve tarlalara ait olduğu; bu iki kalem üzerinden ödenen verginin toplamın önemli bir yekûnüne tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

¹⁰Müfrez: Bir bütünden ayrılmış; Müfrez arsalar (TDK), Toptan ayrılıp bir tarafa konmuş, bölünmüş; Konaktan müfrez bir daire; Bahçeden müfrez bir arsa, alaydan müfrez bir tabur. (Şemseddin Samî, 1317, s.1384.).

Tablo 8: Hacılar Yukarı Mahalle Hülâsa Defteri'nde Adı Geçen Mülklerin Cinsi, Miktarı, Değeri ve Vergisi

Sıra	Mülkün Cinsi	Adedi	Büyüklüğü (Dönüm/ Evlek)	Değeri (Kuruş)	Ortalama Mülk Değeri (Kuruş)	Toplam Vergisi (Kuruş)	Mülk Başına Vergi (Kuruş)
1	Ahır	13	-	11.750,00	903,84	58,30	4,48
2	Arsa	1	-	250,00	250,00	1,10	1,10
3	Bağ	301	876/140	305.750,00	928,64	1.231,55	4,09
4	Bağ mea Cehri	1	-	750,00	750,00	3,00	3,00
5	Bahçe	54	18	33.750,00	625,00	140,00	2,59
6	Boz	34	4	15.250,00	448,52	61,00	1,79
7	Boz Dağ	1	1	500,00	500,00	2,00	2,00
8	Cehri	89	10/4	69.600,00	790,90	279,00	3,13
9	Cehri mea Bahçe	1	2	1.000,00	1.000,00	4,00	4,00
10	Cehri mea Tarla	1	-	1.000,00	1.000,00	4,00	4,00
11	Cehrilik	13	26	6.875,00	528,84	27,20	2,72
12	Çardak	2	-	750,00	375,00	7,20	3,70
13	Dağ	8	11/5	5.250,00	656,25	21,00	2,62
14	Hane	217	-	387.875,00	1.787,44	2.078,12	9,57
15	Hane Ahır	5	-	4.750,00	950,00	34,15	6,83
16	Hane mea Ahır	1	-	1.250,00	1.250,00	10,00	10,00
17	Hane mea Bağ	1	-	1.000,00	1.000,00	4,00	4,00
18	Harem	1	-	2.000,00	2.000,00	8,00	8,00
19	Harem Tarla	1	-	2.000,00	2.000,00	8,00	8,00
20	Harman	17	3/3	7.000,00	411,76	57,50	3,38
21	Müfrez Tarla	5	-	1.125,00	225,00	4,20	0,84
22	Nısf Hane	2	-	1.000,00	500,00	27,20	13,60
23	Nısf Tarla	2	-	1.750,00	875,00	7,00	3,50
24	Oda	3	-	3.500,00	1.166,66	17,20	5,73
25	Oda Ahır	1	-	500,00	500,00	2,20	2,20
26	Samanlık	12	-	25.625,00	2.135,00	128,05	10,67
27	Selamlık	7	-	15.000,00	2.142,85	75,00	10,71
28	Sülüs Tarla	2	-	1.500,00	750,00	6,00	3,00
29	Tarla	261	394/19	253.600,00	971,64	1.026,00	3,93
30	Tarla ¾		-	2.000,00	2.000,00	8,00	8,00
31	Tarla 53/96		-	750,00	750,00	3,00	3,00
32	Tarla mea Cehri	2	-	750,00	375,00	3,00	1,50
33	Tarla Nısf	1	-	1.000,00	1.000,00	4,00	4,00
34	Tol	66	-	20.125,00	304,92	1.456,75	22,07
35	Tol Ahır	1	-	375,00	375,00	1,35	1,35
	Toplam	1.127	1.345/171	1.186.950,00	32.227,26	6.808,07	183,10

Sonuç

Bu çalışmada, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında kaydedilen Kayseri Hacılar'a ait Hülâsa Defterlerinden elde edilen veriler ışığında Kayseri'nin Hacılar İlçesinin yaklaşık bir asır önceki iktisadi refah düzeyini belirlemek ve buradan Anadolu'ya özgü örnek bir iktisadi varlık düzeniyle ilgili tespitlerde bulunmak amacıyla, Osmanlıca belgeler okunarak kapsamlı bir ekonomik varlık analizi yapılmıştır. Tespitlerimize göre, Hülâsa Defterleri üzerinden yapılan ilk iktisat tarihi çalışması olduğu için, elde edilen sonuçların Kayseri ve Anadolu iktisat tarihi açısından önemli olduğuna inanıyoruz.

Kaldı ki, çalışmanın bulguları Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı bir döneminde Anadolu'da halkın refah düzeyini tespitiye yönelik yerel bir çalışma olması bakımından da önemli bir katkı sunacağı söylenebilir. Ayrıca, Anadolu'da hane halkları ve esnaf üzerinden mikro temelli yerel iktisat tarihine dair gayr-i menkul varlıklar üzerinden zenginlik düzeyi, dağılımı ve vergi yükünü dikkate alarak farklı bir analiz yöntemi denenmiş olması bakımından da sonraki çalışmalara örnek teşkil etme potansiyeli taşımaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular üç ana noktada toplanabilir. Önce, Hacılar Yukarı Mahalle sakinlerinin sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükleri; ardından mahallede meskûn kişilerin mal varlıkları seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri; son olarak da adı geçen varlıklarının mal bazında cinsi, miktarı, değeri ve vergileri üzerinden analizleri yapılmıştır.

Hülâsa Defterleri kayıtlarında Yukarı Mahalle'de toplam 1.127 adet mülkün olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan adet olarak sırasıyla en fazla mülk *müstakil bağ* (toplam mülkün %27'si), *müstakil tarla* (toplam mülkün %23'ü), *müstakil ve sade hane* (toplam mülkün %19'u), *müstakil cehri* (toplam mülkün %8'i) ve *müstakil toldur* (toplam mülkün %6'sı). Bu mülklerin toplam içerisindeki payı %83 düzeyindedir.

Yukarı Mahalle'de oturanların sahip oldukları mülkün tamamı 1.345 dönüm, 171 evlek olarak kayıtlara geçmiştir. Dönüm cinsinden en fazla mülk *müstakil bağ* (toplam mülkün %65'ten fazlası) ve *müstakil tarladan* (toplam mülkün %29'dan fazlası) oluşmaktadır. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı (dönüm olarak) yaklaşık %94 nispetindedir. Kısacası, mahallede oturanların sahip oldukları mülkün neredeyse üçte ikisi bağ, üçte biri de tarla cinsindendir.

Yukarı Mahalledeki toplam mülkün değeri 1.186.950 Osmanlı Kuruşu olarak kayıtlara geçmiştir. Toplam mülkün değeri içerisinde en büyük pay olarak *müstakil ve sade haneler* öne çıkmaktadır (toplam değer %33'ü). Bunu *müstakil bağlar* (toplam değer %26'sı), *müstakil tarlalar* (toplam değer %21'i), *müstakil cehri araziler* (toplam değer %6'sı) ve *müstakil bahçeler* (toplam değer %3'ü) takip etmektedir. Bu mülklerin toplam mülk değeri içerisindeki payı (kuruş olarak) %88'in üzerindedir. Sadece *müstakil hane, bağ ve tarlaların* değerinin mahalle sakinlerinin sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %80 dolayındadır. Bu bulgulardan şu sonuca ulaşmak mümkündür: Mülklerin değeri bakımından o dönemde Yukarı Mahalle'de meskûn hanelerin sahip olduğu en fazla yekûn tutan mülk türü *müstakil ve sade haneler* olmuştur. Buna bağları da eklediğimizde, mahallede oturanların o dönemin şartlarında nispeten şehirli bir hayata uygun bir varlığa ve yaşam standardına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Zira Kayseri ve yöresinde öteden beri kentli hayatın en önemli yaşam standartlarından biri de *müstakil bir ev, bağ ve bahçe ile iştigal* etmektir. Ayrıca, bu mahallede tarlaların ekonomik değeri de ihmal edilemeyecek ölçüdedir. Dolayısıyla, burada önemli sayılabilecek bir zirai faaliyetten bahsetmek mümkündür. Nitekim bizim hesaplamalarımıza göre, bu mahallede sahip olunan mülk çeşitleri arasında *değer ortalaması* en yüksek olanlar sırasıyla samanlıklar, selamlıklar, *müstakil haneler*, haremli ve harem tarlalarıdır.

Mahallenin sahip olduğu mülklere karşılık ödemiş olduğu toplam vergi miktarı yaklaşık 6.808 kuruştur. Ödenen toplam vergi miktarının mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı çok düşüktür (binde 57). En fazla vergi ödenen mülk türü *müstakil hanelere* aittir (toplamın yaklaşık %31'i). Yukarıda belirtildiği üzere, zaten *en büyük servet değeri* de yine hanelere aittir. Bunu sırasıyla *tollar*, *müstakil bağlar*, *müstakil tarlalar* ve *cehriler* takip etmektedir. Bu mülklerin tamamı için ödenen vergilerin toplamı ödenen toplam verginin %89'unu oluşturmaktadır. Bu bulgulardan hareketle, devletin bu mahallede elde ettiği verginin çok büyük kısmının *müstakil hanelere, tollara, bağlara ve tarlalara* ait olduğu anlaşılmaktadır.

Hacılar Yukarı Mahalle'de oturanların farklı mal varlığı (zenginlik) seviyelerine göre dağılımı ve bu varlık katmanlarının tabi oldukları vergi yükleri incelendiğinde ise; servetin oldukça dengesiz bir şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim sadece beş kişinin 20.001-30.000 kuruş aralığında mülke sahip olduğu ve mülklerinin mahalle ortalamasının yaklaşık 4 katına ve mahallenin sahip olduğu toplam

mal varlığının ise yaklaşık %10'nuna tekabül ettiği belirlenmiştir. Ancak, bu kişilerin varlık oranlarıyla mütenasip olarak vergi ödedikleri (mahalle ortalamasının 6 katından fazla) görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle, zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, dolayısıyla vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde toplanmadığı görülmektedir.

Ayrıca, Yukarı Mahalle'de meskûn ilk 10 zenginin mal varlığı ve ödediği vergi miktarları dikkate alındığında, Hacılar'ın ilk on zengininin dördünün bu mahalle sakinlerinden olduğu ve hatta ikisinin de aynı aileden olduğu tespit edilmiştir. Oysa diğer mahallelerde ilk 10 zenginin hepsi farklı ailelerden oluşmaktadır. Anlaşılan o ki, bu mahallede yakın akraba sayısı fazla ve/veya zenginlik daha ziyade belli ailelerde toplanmış durumdadır. Son olarak, Yukarı Mahalle'de meskûn ilk 10 zenginin fert başına düşen toplam mal varlığı ve vergi yükü diğer mahallelerdekilere göre daha fazla olmasına rağmen, bunların mahallenin toplam mal varlığı değeri içindeki payı Aşağı Mahalle ve Yabancılar Köyü'nden yüksek, ancak Orta ve Bölük mahallelerinkinden daha düşüktür.

KAYNAKÇA

“46 Numaralı Hacılar Yukarı Mahalle”, Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt: 51, iç. *Defterler*, ss. 1-168, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Arşivi (KAYTAM).

Şemseddin Samî, *Kamus-i Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, *sozluk.gov.tr* (Erişim: 24.05.2019).

www.mumsema.org/islami-kavramlar/114082-harim-ne-demektir.html, (Erişim: 24.05.2019).

Ekler

Ek 1: Yukarı Mahallenin En Zengini Elif oğlu Hacı Mehmet'in Mal Varlığı
(Osmanlıca orijinali, dört sayfa)

The image shows a page from a historical Ottoman tax register (Hülâsa Defteri). The document is written in Ottoman Turkish and features a large grid for recording property and wealth. The header section contains various titles and names in calligraphy. The main body of the document is a grid with multiple columns and rows, some of which are filled with handwritten entries. The paper is aged and shows signs of wear.

خلاصه

۱۱۷

ردیف	تاریخ	محل	شرح	مبلغ		ملاحظات
				درآمد	خرج	
۱	۱۳۴۰	...	...	...	...	...
۲	۱۳۴۱	...	...	...	...	...
۳	۱۳۴۲	...	...	...	...	...
۴	۱۳۴۳	...	...	...	...	...
۵	۱۳۴۴	...	...	...	...	...
۶	۱۳۴۵	...	...	...	...	...
۷	۱۳۴۶	...	...	...	...	...
۸	۱۳۴۷	...	...	...	...	...
۹	۱۳۴۸	...	...	...	...	...
۱۰	۱۳۴۹	...	...	...	...	...
۱۱	۱۳۵۰	...	...	...	...	...
۱۲	۱۳۵۱	...	...	...	...	...
۱۳	۱۳۵۲	...	...	...	...	...
۱۴	۱۳۵۳	...	...	...	...	...
۱۵	۱۳۵۴	...	...	...	...	...
۱۶	۱۳۵۵	...	...	...	...	...
۱۷	۱۳۵۶	...	...	...	...	...
۱۸	۱۳۵۷	...	...	...	...	...
۱۹	۱۳۵۸	...	...	...	...	...
۲۰	۱۳۵۹	...	...	...	...	...
۲۱	۱۳۶۰	...	...	...	...	...
۲۲	۱۳۶۱	...	...	...	...	...
۲۳	۱۳۶۲	...	...	...	...	...
۲۴	۱۳۶۳	...	...	...	...	...
۲۵	۱۳۶۴	...	...	...	...	...
۲۶	۱۳۶۵	...	...	...	...	...
۲۷	۱۳۶۶	...	...	...	...	...
۲۸	۱۳۶۷	...	...	...	...	...
۲۹	۱۳۶۸	...	...	...	...	...
۳۰	۱۳۶۹	...	...	...	...	...
۳۱	۱۳۷۰	...	...	...	...	...
۳۲	۱۳۷۱	...	...	...	...	...
۳۳	۱۳۷۲	...	...	...	...	...
۳۴	۱۳۷۳	...	...	...	...	...
۳۵	۱۳۷۴	...	...	...	...	...
۳۶	۱۳۷۵	...	...	...	...	...
۳۷	۱۳۷۶	...	...	...	...	...
۳۸	۱۳۷۷	...	...	...	...	...
۳۹	۱۳۷۸	...	...	...	...	...
۴۰	۱۳۷۹	...	...	...	...	...
۴۱	۱۳۸۰	...	...	...	...	...
۴۲	۱۳۸۱	...	...	...	...	...
۴۳	۱۳۸۲	...	...	...	...	...
۴۴	۱۳۸۳	...	...	...	...	...
۴۵	۱۳۸۴	...	...	...	...	...
۴۶	۱۳۸۵	...	...	...	...	...
۴۷	۱۳۸۶	...	...	...	...	...
۴۸	۱۳۸۷	...	...	...	...	...
۴۹	۱۳۸۸	...	...	...	...	...
۵۰	۱۳۸۹	...	...	...	...	...
۵۱	۱۳۹۰	...	...	...	...	...
۵۲	۱۳۹۱	...	...	...	...	...
۵۳	۱۳۹۲	...	...	...	...	...
۵۴	۱۳۹۳	...	...	...	...	...
۵۵	۱۳۹۴	...	...	...	...	...
۵۶	۱۳۹۵	...	...	...	...	...
۵۷	۱۳۹۶	...	...	...	...	...
۵۸	۱۳۹۷	...	...	...	...	...
۵۹	۱۳۹۸	...	...	...	...	...
۶۰	۱۳۹۹	...	...	...	...	...
۶۱	۱۴۰۰	...	...	...	...	...
۶۲	۱۴۰۱	...	...	...	...	...
۶۳	۱۴۰۲	...	...	...	...	...
۶۴	۱۴۰۳	...	...	...	...	...
۶۵	۱۴۰۴	...	...	...	...	...
۶۶	۱۴۰۵	...	...	...	...	...
۶۷	۱۴۰۶	...	...	...	...	...
۶۸	۱۴۰۷	...	...	...	...	...
۶۹	۱۴۰۸	...	...	...	...	...
۷۰	۱۴۰۹	...	...	...	...	...
۷۱	۱۴۱۰	...	...	...	...	...
۷۲	۱۴۱۱	...	...	...	...	...
۷۳	۱۴۱۲	...	...	...	...	...
۷۴	۱۴۱۳	...	...	...	...	...
۷۵	۱۴۱۴	...	...	...	...	...
۷۶	۱۴۱۵	...	...	...	...	...
۷۷	۱۴۱۶	...	...	...	...	...
۷۸	۱۴۱۷	...	...	...	...	...
۷۹	۱۴۱۸	...	...	...	...	...
۸۰	۱۴۱۹	...	...	...	...	...
۸۱	۱۴۲۰	...	...	...	...	...
۸۲	۱۴۲۱	...	...	...	...	...
۸۳	۱۴۲۲	...	...	...	...	...
۸۴	۱۴۲۳	...	...	...	...	...
۸۵	۱۴۲۴	...	...	...	...	...
۸۶	۱۴۲۵	...	...	...	...	...
۸۷	۱۴۲۶	...	...	...	...	...
۸۸	۱۴۲۷	...	...	...	...	...
۸۹	۱۴۲۸	...	...	...	...	...
۹۰	۱۴۲۹	...	...	...	...	...
۹۱	۱۴۳۰	...	...	...	...	...
۹۲	۱۴۳۱	...	...	...	...	...
۹۳	۱۴۳۲	...	...	...	...	...
۹۴	۱۴۳۳	...	...	...	...	...
۹۵	۱۴۳۴	...	...	...	...	...
۹۶	۱۴۳۵	...	...	...	...	...
۹۷	۱۴۳۶	...	...	...	...	...
۹۸	۱۴۳۷	...	...	...	...	...
۹۹	۱۴۳۸	...	...	...	...	...
۱۰۰	۱۴۳۹	...	...	...	...	...

Ek 2: Yukarı Mahallenin En Zengini Elif oğlu Hacı Mehmet'in Mal Varlığı
(Transkripsiyonu, iki sayfa)

DEFTERİ																
Cadde ve zikak ve mevki'	Nev-i vukuat	Kaçıncı esas-ı nüfus defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu		Temettü' -i tadil defterinin adedi ile sahife numarası		Adet ve cins defter-i vukuat			Hangi hülâsa defterinin kaçınıcı sahifesinden ve ne tarihten itibaren gelip gittiği					Hariçte bulunan mükellefin sakın olduğu mahalle-i defteriye	Esmâ-ı ashab-ı emlak ve temettüat	Mülâhazat
		Adet-i defter	Adet-i umum	Adet-i defter	Sahife numarası	Adet-i defter	Adet-i umum	Cinsi	Geldiği		Gittiği		Senesi			
									Adet-i defter	Sahife	Adet-i defter	Sahife				
Yukarı			918												Elif oğlu Hacı Mehmet	
Süt Başı																
İnce																
Sakar																
Bu dahi																
Bu dahi																
Bu dahi																
Bu dahi																
Yukarı Sesli																
Bu dahi																
Bu dahi																
Yukarı Sesli																
Bu dahi																
Bu dahi																
Bu dahi																
Bu dahi																
Bu dahi																
Bu dahi																
Süt Başı																
Sakar																
Sakar																

HÜLASE																	
Vergilerin miktarı ile nev ve nispet ve kemmiyatı								Kıymet	Bindesi	Arazinin dönüm ve zirai			Nev-i emlak	Rakam-ı ebvab	Kaçınıcı emlak-ı esas defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu		
Yekün		Binde dört hesabıyla alınacak vergi		Binde beş hesabıyla alınacak vergi		Binde sekiz hesabıyla alınacak vergi				Binde on hesabıyla alınacak vergi		Zirai			Evlek	Dönüm	Adet-i umum
	20				20				4000	5				Hane	18	250	
	5		5						1250	4				Bahçe	40	2235	
	9		9						2250	4				Bağ	28	2826	
	4		4						1000	4				Bağ	82	3002	
	2		2						500	4				Tarla	258	3178	
	4		4						1000	4				Tarla	312	3232	
	4		4						1000	4				Tarla	46	3232	
	3		3						750	4				Tarla	53	3815	
	8		8						2000	4				Tarla	91	3822	
	8		8						2000	4				Tarla	112	4247	
10	1			10	1				250	5				Tol	152	4268	
	4		4						1000	4				Tarla	153	4308	
	3		3						750	4				Tarla	154	4305	
	6		6						1500	4				Tarla	155	4310	
	7		7						1750	4			18	Tarla	156	4311	
20	2						20	2	250	10			3	Harman	157	4312	
	10		10						2500				45	Büz?	158	4313	
10	1			10	1				250	5				Tol	159	4314	
	6		6						1500				24	Tarla	160	4315	
20	2						20	2	250	10		3		Harman	161	4306	
	3		3						750			2	4	Cehri	39	4317	
	4		4						1000			3	3	Dağ	80	2234	
	3		3						750					Tarla	317	3237	
20	121		93	20	22			5	28250								

Ek 2: Yukarı Mahalleden Topacık oğlu Mehmet'in Mal Varlığı ve Bankaya Rehin Olan Borcu
(Transkripsiyonu, iki sayfa)

DEFTERİ																	
Cadde ve zikak ve mevki'	Nev-i vukuat	Kaçıncı esas-ı nüfus defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet			Temettü' -i tadil defterinin adedi ile sahife numarası	Adet ve cins defter-i vukuat			Hangi hülâsa defterinin kaçınıcı sahifesinden ve ne tarihten itibaren gelip gittiği				Hariçte bulunan mükellefin sakin olduğu mahalle-i defteriyeye	Esmâ-ı ashab-ı emlak ve temettüat	Mülâhazat		
		Adet-i defter	Adet-i umum	Adet-i defter		Sahife numarası	Adet-i defter	Adet-i umum	Cinsi	Geldiği		Gitiği				Senesi	
										Adet-i defter	Sahife	Adet-i defter					Sahife
Yukarı														Topacık oğlu Mehmet	Bankaya merhundur.		
Hacı Mehmet Zikakı																	
Sakar																	
Bu dahi																	
Bu dahi																	
Bu dahi																	
Bu dahi																	
Bu dahi																	
Bu dahi																	
Bu dahi																	
Cilis																	
Bu dahi																	
Sıçanlı																	
Bu dahi																	
Sakar Cilis	İntikal Ferag İntikal Ferag		574								51	37	340		Gelmiştir. Sene 340		
Sıçanlı	İntikal Ferag										51	213			Gitmiştir 10 Eylül sene 339 tarihli tapu ile.		

HÜLASA																			
Vergilerin miktarı ile nev ve nispet ve kemmiyatı										Kıymet	Bindesi	Arazinin dönüm ve zirai			Nev-i emlak	Rakam-ı ebvab	Kaçıncı emlak-ı esas defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu		
Yekün		Binde dört hesabıyla alınacak vergi		Binde beş hesabıyla alınacak vergi		Binde sekiz hesabıyla alınacak vergi		Binde on hesabıyla alınacak vergi				Zirai	Evlek	Dönüm			Adet-i umum	Adet-i defter	Hududu
	15				1 5					3000	5				Hane	1	73		
	15								15	1500	10				Hane	9	36		
	7		7							1750	4				Bağ	150	3070		
	3		3							750	4				Bağ	151	3072		
	3		3							750	4				Bağ	152	3073		
	7		7							1750	4				Bağ	153	3074		
	6		6							1500	4				Bağ	176	3096		
20	2							20	2	250	10				Tol	177	3097		
	1		1							250	4				Tarla	269	3189		
	4		4							1000	4				Tarla	334	9256		
	4		4							1000	4				Tarla	69	3736		
	4		4							1000	4				Tarla	6	4107		
	1		1							250					Büz?	7	4008		
20	72		40		1 5			20	17	14750									
	4 4		4 4 32							1000 1000 12750					Tarla Tarla	269 334	1189 9256		
										1000 11750					6		4107		